

Výučba tlmočnickej notácie

Marián Fedorko

Inštitút germanistiky, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
marian.fedorko@unipo.sk

Kľúčové slová: konzekutívne tlmočenie, tlmočnicka notácia, tlmočnicke poznámky, didaktika tlmočenia

Key words: consecutive interpreting, note-taking, didactics of interpreting

1. Úvod

Technika tlmočnickej notácie je absolútne nevyhnutnou technikou pri konzekutívnom tlmočení. Uplatňuje sa tam, kde tlmočené segmenty presahujú rámec dvoch – troch viet či obsahujú viac ako 7 až 9 pamäťových jednotiek (chunks) a tlmočník si nevystačí so svojou, akokoľvek dobre trénovanou, pamäťou. Pre študentov je dôležité si uvedomiť, že tlmočnicka notácia má byť len oporou pamäti tlmočníka, a nie akýmsi detailným stenografickým či dokonca fonetickým prepisom vypočutého textu. S nácvikom tlmočnickej notácie je preto vhodné začať až vtedy, keď si študenti aspoň v minimálnej miere osvojili „tlmočnicke“ spracovanie vypočutého textu (redukcia na základné, kľúčové informácie, zachytenie základných logických a temporálnych vzťahov, členenie textu na tému, „podtémy“ a rému, zachytenie reálií, vlastných mien a čísel atď.) a prostredníctvom mnemotechnických cvičení dokážu efektívnejšie pracovať s vlastnou pamäťou, napríklad pomocou pamäťového chunkingu.¹ K samotnej notácii dochádza až po logickej analýze vypočutého textu, pričom tlmočnický zápis slúži na „fixáciu významových (hlbkových) štruktúr, a nie slovných (povrchových) štruktúr“ (Matyssek, 1989, s. 34). Obzvlášť dôležitú úlohu tu zohráva proces tlmočnickej asimilácie, čiže akéhosi „... duchovného osvojenia si – teda prevzatia obsahu výpovede zo sféry pochopenia do sféry zmyslového obsahu upevneného vlastným vedením“ (Matyssek, 1989, s. 22). Tento proces môžeme opísať aj ako začlenenie počutých informácií do už existujúcich poznatkov a informácií, ktorými tlmočník disponuje.

V prípade, že by sa s nácvikom tlmočnickej notácie začalo ešte pred touto prípravnou fázou, v ktorej sa študenti učia komprimovať, selektovať a efektívne využívať svoju pamäťovú kapacitu, tak by hrozilo, že by študenti vlastne nevedeli, čo si majú zapisovať, a snažili by sa zachytiť všetko bez selektívneho výberu. Výsledkom by bolo neprehľadné množstvo skratiek, symbolov, čiar či dokonca celých slov, z ktorých by nedokázali vyprodukovať adekvátny translát.

Pre tlmočnicku notáciu platí, že je síce výsostne individuálna, ale to neznamená, že jej osvojenie máme úplne prenechať študentom. Potom by hrozilo, že by sa snažili robiť si namiesto notácie bežné poznámky tak, ako to robia študenti na prednáškach – metódou takzvanej „rýchlej ruky“, pričom sa študenti snažia čo najrýchlejšie, a to lineárne, do riadkov pod seba a celými slovami zapísať počúvaný text, v našom prípade prednášku. V extrémnom prípade študent, ktorý si takto robí poznámky, vlastne ani nemusí vnímať informačný obsah

¹ Pod pojmom „chunk“ sa v kognitívnej psychológii rozumie základná informačná jednotka krátkodobej pamäte, ktorá sa dá rýchlo aktivovať. Trénovaní tlmočníci si dokážu zapamätať a rýchlo vyvolať z krátkodobej pamäte cca 9 chunks. Maximálny počet chunks, ktoré sme schopní si naraz zapamätať, je síce obmedzený, ale obsahová, informačná veľkosť jednotlivých chunks sa dá zväčšovať. Práve na to je zameraný tzv. chunking – kumulovanie, obsahová saturácia informácií na základe ich podobností, logických súvislostí a najmä vďaka ich prepájaniu s už existujúcimi informáciami uloženými v dlhodobej pamäti.

počúvaného textu. Takýmto „povrchovým“ spôsobom sa robí aj stenografický, čiže fonetický zápis. V prípade tlmočnickej notácie je to presne naopak. Tlmočnický zápis totiž je:

1. výsledkom tlmočnickej analýzy a tá je vždy obsahová a nie formálna (fonetická),
2. slúži ako nevyhnutná, a teda minimálna opora trénovanej pamäti pri reprodukcii textu; zaznamenáva sa len 20 – 40 % z východiskového textu, zvyšok je uchovaný v pamäti tlmočníka (por. Matyssek, 1989, s. 41).

Aj keď je pravda, že technika tlmočnickej notácie je individuálnou záležitosťou konkrétneho tlmočníka, zároveň pre ňu platia určité všeobecné zásady a pravidlá. Pri oboznamovaní študentov s tlmočnickou notáciou si študenti osvojujú práve tieto všeobecné zásady a aplikujú ich pri vytváraní vlastného systému notačnej techniky. Ideálnym modelom výučby tlmočnickej notácie nie je len deklaratívne vymenovanie zásad a pravidiel, ale hlavne vzorové, performatívne predvádzanie notačnej techniky zápisu textu vyučujúcim spolu s vysvetľujúcim komentárom.

2. Všeobecné princípy tlmočnického zápisu

Všeobecné zásady a pravidlá pri vytváraní tlmočnickej notácie sú:

1. individuálnosť
2. ekonomickosť
3. jednoznačnosť
4. kombinovateľnosť
5. systémovosť
6. grafické stvárnenie.

Prvou zásadou je individuálnosť. Študent si vytvára alebo osvojuje také symboly, znaky či skratky, ktoré sú mu blízke, čiže sú kompatibilné s jeho skúsenostnou a kognitívnou výbavou. Tým sa zabezpečí ľahšie a plynulejšie osvojenie si individuálneho systému notácie a jeho automatizácia. V prípade nedostatočnej automatizácie tlmočnickej notácie dochádza k nadmernému kognitívnemu zaťaženiu v receptívnej fáze, čo sa prejaví v defektnom výstupe pri produktívnej fáze. Študent sa až natoľko sústreďí na tlmočnický zápis, ktorý ešte nemá zautomatizovaný, že už nie je schopný tlmočiť a nezostanú mu „kognitívne sily“ na produkciu translátu. Napriek množstvu poznámok ich nedokáže využiť pri tlmočení.

Zásada ekonomickosti je vlastne vyjadrením faktu, že notačný systém má slúžiť ako efektívna a rýchla pomôcka na adekvátne pretlmočenie textu. Zvolené symboly, skratky, šípky atď. sa musia dať zapísať čo najúspornejšie, v čo najkratšom čase – najlepšie dvoma alebo troma ťahmi rukou a bez zbytočných detailov. „Symboly, ktoré si vyžadujú viac ako tri – štyri ťahy perom, sú väčšinou nepraktické.“ (Ahrens, 2002, s. 4). Zároveň však symboly a skratky musia pokrývať čo najširšie sémantické pole, musia byť informačne maximálne nasýtené. Uplatňuje sa tu teda základné pravidlo ekonómie – čo najväčší (informačný) zisk pri čo najmenších (časových a kognitívnych) nákladoch.

Tretou zásadou je jednoznačnosť vytváraných symbolov a skratiek. Pre tlmočníka musia byť jeho poznámky bezproblémovo čitateľné už na prvý pohľad a nemá ich namáhavo lúštiť. Symbol musí byť jednoznačne a nezameniteľne priradený k určitému sémantickému poľu. Pri vytváraní notačného systému si študent musí dávať pozor, aby sa ním používané symboly a znaky dali jednoznačne odlíšiť a nemohlo dôjsť k ich zámene.

Kombinovateľnosť je zásada, ktorá sa uplatňuje najmä pri vytváraní symbolov. Ide o to, aby sa symboly, ale aj skratky a znaky dali navzájom prepájať a kombinovať a vytvárali tak akýsi svojský jazyk notácie. Napríklad výraz „ochrana základných ľudských práv“ sa dá vyjadriť spojením, kombináciou štyroch základných symbolov – ochrana, ochraňovať + základ, dôvod + človek + právo.

Systémovosť v notačnej technike znamená, že pri vytváraní systému notačnej techniky sa študent snaží pokryť čo najširšiu informačnú oblasť, a to tak, aby využil čo možno najviac

možností, ktoré mu ponúka daný systém jazyka (písma), respektíve systém všeobecne známych základných značiek, symbolov či tvarov. Pri písmenách sa študent snaží využiť a zdefinovať čo najväčší počet písmen, a to aj z rôznych jazykov, pričom však musí dodržať zásadu nezameniteľnosti, predovšetkým niektorých písmen s niektorými znakmi.

Grafické stvárnenie má byť pomôckou pri čo najefektívnejšom zachytení informácií z východiskového textu. Hierarchická štruktúra a systematické priestorové usporiadanie poznámok umožňuje ich prehľadné členenie, ktoré podporuje zdôrazňovanie logických a časových vzťahov, odkazov a pod. Toto pravidlo nachádza svoje zjavné vyjadrenie aj vo vytváraní „okraja“ určeného najmä na zaznamenanie logických a temporálnych vzťahov medzi jednotlivými informačnými celkami, diagonálnym zapisovaním poznámok či zreteľným oddelovaním jednotlivých informácií (viet, replík). Nejde tu teda len o všeobecne známu diagonálnosť či o rozdelenie poznámkového poľa na tzv. S-V-O štruktúru, ale aj o využitie priestoru, ktorý ponúka poznámkové pole, poznámkový blok. Samotné priestorové umiestnenie nejakého symbolu alebo skratky má informačnú hodnotu. Pomocou vzájomnej pozície dvoch notačných elementov môžeme vyjadriť ich hierarchický alebo temporálny vzťah, pričom tu využívame bežné kultúrne presupozície, ako: sever je hore, západ vľavo, minulosť je vľavo (na časovej osi), budúcnosť vpravo (na časovej osi) a podobne.

3. Symboly, znaky a skratky v tlmočnickom zápise

Symboly predstavujú asi najvýraznejšiu a najreprezentatívnejšiu súčasť systému tlmočnickej notácie. Môžu to byť jednak všeobecne známe symboly (napr. matematické) alebo grafické symboly, ktoré v systéme notácie zastupujú určité sémantické pole. Pri ich vytváraní a používaní sa uplatňujú všetky všeobecné zásady a pravidlá pre tlmočnickú notáciu. Jednoznačnou výhodou symbolov je to, že nie sú viazané na žiaden konkrétny jazyk, a preto sú to univerzálne použiteľné abstrakcie. Určitý symbol tak môže zastupovať nielen význam v rôznych jazykoch, ale ten istý symbol môžeme použiť pre rôzne slovné druhy a konkrétny význam bude potom zrejmý z kontextu a/alebo zo zapamätaného obsahu. Symboly nám teda dávajú možnosť ignorovať S-V-O štruktúru tlmočnických poznámok. V prípade nevyhnutnosti si však môžeme zaznamenať aj základné slovné druhy – základný tvar symbolu je podstatné meno, dĺžň nad symbolom označuje prídavné meno a mäkčeň na mieste horného indexu zase sloveso.

Grafické symboly majú najvyššiu mieru abstrakcie a často aj efektivity a ekonomickosti a poskytujú veľký priestor pre kombinovateľnosť. Môžu to byť inovatívne, vlastné symboly alebo modifikácie už existujúcich znakov (napr. dopravné značky alebo emotikony z elektronickej komunikácie). Symbol² <, ktorý pokrýva sémantické pole „hovoriť, rozprávať, vyjadriť sa, povedať“, môžeme skombinovať s „○“ (symbol hlavy) a vznikne symbol pre hovorca, kombináciou s tromi bodkami (<...) vznikne znak pre „sľúbiť, prisľúbiť“ a pri kombinácii s paragrafom (§<) zase „súdny výrok, súdne rozhodnutie, verdikt“.

Dôležitým zdrojom symbolov sú písmená používané ako symboly. Tu môžeme súhlasiť s Herbertom, že pritom máme využívať písmená z rôznych systémov (Herbert, 1952, s. 42, 49). Popri latinskej abecede to môžu byť aj písmená z gréčtiny, azbuky či arabčiny alebo čínštiny. Nevyhnutným predpokladom na používanie písmen z jednotlivých jazykových systémov je, aby bol tlmočník s daným systémom oboznámený a nemal problém ho používať. Aj v rámci jedného systému písmen môžeme využívať viaceré formy: písané písmo, veľké a malé písmená atď. Glosár písmen používaných ako symboly je na konci tohto článku.

² Väčšina symbolov prezentovaných v tomto článku je často prevzatých a aj modifikovaných zo systému notácie Heinza Matysseka, hlavného predstaviteľa tzv. heidelberskej školy konzekutívneho tlmočenia. Základné symboly heidelberskej školy však patria pre svoju praktickú využiteľnosť do bežnej výbavy praktizujúcich tlmočníkov bez ohľadu na ich pracovný jazyk.

Vhodným zdrojom symbolov sú aj interpunkčné znamienka. Úvodzovky môžu vyznačovať citáty, otáznik zase otázku, pýtanie sa, prípadne (mierne modifikovaný) aj problém. Podobne môžeme využiť výkričník (ako symbol pre rozkaz, rozkazovať) či dvojbodku a zátvorky. Na modifikáciu, rozšírenie symbolov sa dajú využiť aj matematické symboly, ako „ Σ “ pre suma, výsledok, zhrnutie či „ ∞ “ pre nekonečno, nekonečný. Pri plus a mínus záleží na konkrétnom tlmočníkovi, ako ich bude využívať, teda či „+“ využije ako znak pre pozitívne hodnotenie alebo ako kvantifikátor, teda ako „viac“. Samozrejme, dajú sa využiť symboly z najrozličnejších oblastí, napr. J. Herbert uvádza symboly z oblasti hudby alebo korektorské značky (Herbert, 1952, s. 44), pričom sa tu dostávajú k slovu osobné preferencie, záujmy a záľuby tlmočníka. Fantázia a kreativita sa tu môže naplno uplatniť za predpokladu, že budú zohľadnené všetky pravidlá a princípy tlmočnickej notácie.

Na vyznačenie logických (syntaktických) vzťahov (konjunkcia, disjunkcia, odporovanie) môžeme použiť aj znaky pre kvantifikátory a spojky výrokovej logiky a ich modifikácie:

všetci, všetko, každý

\forall

konjunkcia (a, aj, tiež)

\wedge

disjunkcia, alternatíva (alebo, buď- alebo)

\vee

adverzatívny, odporovací vzťah (ale, no, lež, ibaže, avšak)

\neg

pre, pretože, lebo

\rightarrow

hoci, aj keď, napriek

\nrightarrow

implikácia, logické vyplývanie, „z toho vyplýva, že...“

\rightarrow

„ak ... tak“, „v prípade, že ... tak potom“

if ... so

V prípade, že je potrebné zaznačiť pri notácii aj pohlavie osôb, použijeme štandardné značky pre muža a ženu ♂ a ♀ a ich skrátené modifikácie. Teda „pán doktor“ by bolo $\text{Dr}^{\text{♂}}$ a pani doktorka $\text{Dr}^{\text{♀}}$. Ak by sme tlmočili prednášku na astronomickú tému, hrozila by nám kolízia vo význame týchto symbolov. Tieto symboly by sme nemohli použiť v ich astronomickom a astrologickom význame, teda ako označenie planét Mars a Venuša. V takom prípade by bolo vhodnejšie použiť pre označenie planét skratky.

Medzi tlmočníkmi sú pre svoju univerzálnosť veľmi obľúbené všeobecne známe skratky. Je samozrejmé, že pri zápise využijeme bežné skratky, ako EÚ, OSN, NATO či USA, pričom v súlade s princípom ekonomickosti ich tam, kde je to možné, ešte viac zredukujeme, teda EU namiesto EÚ, UN namiesto OSN a US namiesto USA. Veľmi nápomocné sú aj medzinárodné poznávacie značky áut, ktoré sú v prípade potreby, najčastejšie v prípade kolízie v systéme notačných skratiek a písmen, modifikované alebo nahradené napr. značkou internetovej domény daného štátu (Rakúsko = AT a nie A, pretože A je už v systéme notačných písmen vyhradené pre Ameriku). Teda sú to skratky ako D – Nemecko, B – Belgicko, DK – Dánsko, GB – Veľká Británia atď. Pre skratky miest zase môžeme využiť štátne poznávacie značky áut. Samozrejme, za predpokladu, že ich poznáme a ovládame, napr. BA – Bratislava, BB – Banská Bystrica, KE – Košice, PO – Prešov, W – Viedeň, HH – Hamburg. Ak by mohlo dôjsť ku kolízii (HE – Humenné alebo hélium, B – Belgicko alebo Berlín), musíme zabezpečiť jednoznačnosť. Tá je zabezpečená buď témou a kontextom, alebo si ju zabezpečíme pomocou rozlišujúceho, dopĺňujúceho symbolu, napr. ak má B znamenať Berlín a nie Belgicko, vložíme do vnútra písmena „B“ bodku, čo je abstraktný symbol pre miesto v priestorovom aj časovom zmysle.

Okrem zaužívaných skratiek využívame pri tlmočnickom zápise aj skratky kľúčových a/alebo reliéfnych slov. Dá sa povedať, že všetky kľúčové informácie, ktoré nezaznačíme vo forme symbolov, písmen, čiar či grafického stvárnenia, zaznamenáme vo forme skratiek slov. Najbežnejšie a najefektívnejšie metódy pri vytváraní skratiek sú tieto dve: skratka pomocou horného indexu a tzv. hebrejská metóda vynechávania samohlások. Tú prvú navrhol a aktívne používal už Jean Rozan (Rozan, 2002, s. 16 – 17) a spočívala v tom, že sa pri skratke slova zapísali iba prvé dve písmená a posledné vo forme horného indexu, aby sa tak predišlo nejednoznačnosti: „tr^{ia}“ ako „tradícia“. Pri druhej skrátime slovo tak, že z neho vynecháme samohlásky (ako v hebrejčine, kde sa samohlásky nezapisujú) a zapíšeme len prvé 2 až 3 spoluhlásky: „trd“ ako „tradícia“. Samohlásky však nemôžeme vynechávať paušálne, v každom prípade, najmä nie vtedy, ak sa slovo začína samohláskou, napr. „okresný“ – „okr“ („okr“) a nie „krs“. Podobne paušálne a automaticky nemôžeme pristupovať ani k pravidlu zapisovania prvých 2 – 3 spoluhlások. Je veľa prípadov, keď skratku s „väčšou výpovednou hodnotou“ vytvoríme tak, že nezapíšeme iba mechanicky prvé 3 spoluhlásky (aj keď prvú zapisujeme vždy!), ale iné, „reliéfne“ spoluhlásky, napr. „krst“ ako „kst“ a nie „krs“.

Keďže skratky slov sú asi jedinou časťou tlmočnického zápisu, ktorá nie je závislá od konkrétneho jazyka, vynára sa, samozrejme, otázka, v akom jazyku ich máme zapisovať. Vo východiskovom či v cieľovom? Tento problém, či skôr pseudoprávny problém, spomína už J. Rozan, ktorý odporúča zapisovať v cieľovom jazyku (Rozan, 2002, s. 16)³. Základným a asi najdôležitejším princípom notácie je však ekonomickosť a rýchlosť, čo aj v prípade skratiek znamená, že máme použiť tú skratku, ktorá nám napadne, čo najrýchlejšie a pri čo najmenej kognitívnej záťaž. Toto prirodzené a praktické pravidlo vedie veľmi často k tomu, že si tlmočníci zapisujú skratky (a občas, ak to situácia dovoľí, aj celé slová) v cieľovom jazyku, a to bez toho, aby to malo nejaký negatívny vplyv na kvalitu výsledného translátu. A v prípade Rozanovho odporúčania by možno bolo vhodné preskúmať, akou kadenciou, tempom reči a informačnou nasýtenosťou sa vyznačovali tlmočené prejavy z polovice minulého storočia, s ktorými Rozan pracoval, keď odporúčal notovať v cieľovom jazyku.

Dopravné značky ponúkajú ďalšie symboly pre techniku tlmočnickej notácie. Veľký symbolický potenciál ponúkajú najmä príkazové a zákazové značky, ako aj samotná značka „daj prednosť v jazde“ (symbol pre výstrahu, uprednostnenie a pod.), či naopak, značka pre hlavnú cestu (symbol pre prioritu, prednosť a pod.) alebo výstražné značky. V podstate je možné použiť ako symboly aj ďalšie dopravné značky, dôležité je, aby tlmočník používal iba tie, ktoré sú mu známe, má ich zautomatizované a dajú sa rýchlo nakresliť.

4. Vlastné mená, čísla a temporálne údaje

Na zachytenie vlastných mien môžeme odporučiť tieto praktické pravidlá:

1. majú najvyššiu prioritu (okrem príkladov)
2. píšete, čo počujete
3. využívajte všeobecné poznatky a prípravu (napr. Bach namiesto Johann Sebastian Bach)

Vlastné mená, mená osôb, lokalít, firiem atď. musia byť zachytené, a to aj za tú cenu, že zneutralizujeme, vyselektujeme či dokonca až vynecháme menej podstatné časti. Aby nám zachytenie vlastných mien nerobilo veľký problém, musíme si v rámci prípravy vypracovať zoznam všetkých možných vlastných mien, ktoré sa môžu vyskytnúť počas samotného tlmočenia, a pre mená, pri ktorých je predpoklad, že budú veľmi frekventované, si vytvoríme aj ad hoc skratky. Aj tu nám teda veľmi pomôže kvalitná, efektívna a cielená príprava na

³ Rozan však taktiež zdôrazňuje, že celé slová si môžeme dovoliť písať iba vtedy, ak na to máme dostatok času. Inak máme používať skratky, písmená ako symboly (napr. „W“ pre západ, západný), šípky a 20 grafických, od jazyka nezávislých symbolov (por. Rozan, 2002).

tlmočnický výkon. Nie všetky vlastné mená paušálne majú najvyššiu prioritu pri notácii. Aj tu existujú výnimky, keď môžeme aj vlastné mená selektovať a vynechávať. Je to v tých prípadoch, keď vlastné mená slúžia len ako príklad, keď sú len súčasťou výpočtu veľkého počtu ďalších vlastných mien, ktorých úlohou je byť príkladom pre nejakú tézu. Čiže keď nasledujú po výrazoch „napríklad...“ „ako príklady môžeme uviesť...“ a pod. Vtedy môže tlmočník zachytiť len časť, len každé druhé alebo tretie vlastné meno, pretože teraz nie sú vlastné mená súčasťou kľúčovej, ťažiskovej informácie.

V prípade, že sa pri tlmočení vyskytnú vlastné mená, ktoré neboli súčasťou našej prípravy, a my ich teda počujem po prvýkrát, zapisujeme ich foneticky, presne tak, ako sme ich počuli, vrátane slovenskej diakritiky, napríklad mäččeňov. Zvyšuje sa tým rýchlosť zápisu a znižuje jeho kognitívna náročnosť. V extrémnych prípadoch, keď tlmočník po prvýkrát počuje veľmi dlhé, exotické meno, na ktoré sa nemohol pripraviť, je lepšie sa ho nepokúšať napodobniť, ale radšej si pomôcť opisnou formuláciou, napr. „naš vzácny hosť z Mozambiku“ a pod.

Tak isto ako vlastné mená sú aj čísla nemenej dôležité, a preto je nutné ich čo možno najpresnejšie zaznamenávať. Najmä je vhodné si vypracovať a zautomatizovať systém na vynechávanie núl pri veľkých číslach. Niektorí tlmočníci používajú pri zápise tisícov malé „t“ ako horný index a pri miliónoch „mio“ alebo používajú tak ako Rozan „M^{on}“ (Rozan, 2002, s. 40). Herbert navrhuje pre tisícky jednu horizontálnu čiaru nad číslom, podobne pre milióny dve a pre miliardy tri takéto čiary (Herbert, 1952, s. 45). Variáciou môžu byť aj vertikálne čiary ako horný index. Teda číslo 1 400 000 by bolo zachytené ako 1,4''.

Konstitutívnu súčasťou každého prehovoru sú temporálne údaje, teda (explicitné alebo gramatické) vyjadrenie minulosti, prítomnosti a budúcnosti, ako aj konkrétne časové údaje: dátum, deň, mesiac, rok. Na vyjadrenie minulosti a budúcnosti je vhodné používať časovú os a jej modifikácie, a to vo forme dlhej horizontálnej čiary pod skratkami alebo symbolmi, ktorých časový charakter chceme vyjadriť, pričom (tak ako na časovej osi) je naľavo minulosť, v strede prítomnosť a napravo budúcnosť. Pri dátumoch odporúčame zápis bežný pre našu kultúru, teda deň, mesiac, rok vo formáte dd.mm.rrrr. Pri rokoch si, v prípade, že ide o rok z 20. alebo 21. storočia, môžeme dovoliť aj skrátený zápis – teda apostrof a posledné dvojčíslo: '73 namiesto 1973 a '13 namiesto 2013 (ak je z kontextu zrejmé, že nejde o rok 1913).

5. Negácia, zdôraznenie, šípky

Negácia sa dá vyjadriť v notácii veľmi jednoducho – ako preškrtnutie symbolu alebo skratky. Dôležité je, aby sme symbol negácie robili vždy rovnakým spôsobom, napr. po diagonále zľava doprava: „≠“ ako symbol pre nerovnaký, neekvivalentný, odlišný, nerovnať sa. Je dôležité, aby sme symbol negácie jasne odlíšili od znaku pre priemer, priemerný (zvyčajne „Ø“). Môžeme to odlíšiť tak, že priemer bude kruh preškrtnutý po diagonále sprava doľava.

Podobne jednoducho môžeme zaznačiť zdôraznenie, zoslabenie významu pomocou podčiarknutia výrazu, symbolu, skratky jednoduchou čiarou (zdôraznenie) alebo vlnovkou (oslabenie), resp. 2 až 3 čiarami alebo vlnovkami pri zaznačení intenzifikácie dôrazu alebo oslabenia. „Veľmi slabé hospodárske výsledky“ zaznačíme ako „εΣ“ a „obzvlášť zaujímavý“ ako „i“. Podobne zaznačíme „pevný, neotrasiteľný a pod“ tak, že pod symbol alebo znak, ktorý má tento atribút, vložíme „||“.

Vynikajúcou a veľmi efektívnou pomôckou sú šípky a lomené čiary. Lomená čiara sa používa na vyjadrenie genitívneho vzťahu tam, kde tieto vzťahy nie sú vyjadrené kombináciou viacerých symbolov alebo skratiek. Slovné spojenie „jasné stanovisko nemeckej delegácie“ vyjadríme ako „stn/DΔ“. Pomocou čiar môžeme rýchlo spojiť to, čo je v nejakom

vzťahu, to, čo odkazuje na seba. Ak by sme počas notácie opäť narazili na slovné spojenie či celú informáciu, ktorú už máme zaznačenú vyššie (ale samozrejme na tej istej strane), stačí, ak si ju „stiahneme dole“, čiže rýchlo načrtneme čiaru od miesta, kde už sú dané symboly a skratky zaznačené, a ťaháme ju až k aktuálnemu miestu, kde sa opäť spomínajú. Ak by sa počas notácie vyskytlo slovné spojenie „jasné stanovisko nemeckej delegácie“, zaznačíme ho tak, ako sme to ukázali vyššie, a ak by o chvíľu zaznelo „stanovisko nemeckej delegácie je nejasné“, načrtli by sme vzťahovú čiaru od „stn/DA“ a tam, kde by končila, by sme dopísali: „ : ~~~ “. Krátke šípky smerujúce hore alebo dole umiestnené za symbolom alebo znakom vyjadrujú nárast alebo pokles, napr. „navýšenie základného imania“ ako „ $\uparrow \perp^{\Phi}$ “, „pokles cien“ ako „ $\downarrow \Pi$ “.

5. Didaktika výučby notácie

Z pohľadu didaktiky výučby notačnej techniky je dôležité jej vhodné načasovanie. Technika notácie by nemala predstavovať úplne prvý kontakt študentov s tlmočením, pretože študenti vtedy ešte neovládajú tlmočnickú analýzu, špecifické spracovanie textu. Zároveň by však nemala byť úplne vynechaná a študenti by nemali začínať rovno konzekutívnym tlmočením bez (aspoň čiastkového) zvládnutia notačnej techniky. V ideálnom prípade by teda mal byť zvládnutiu techniky notácie venovaný samostatný, minimálne jednosemestrový seminár, ktorý by v kurikulumoch tlmočnického štúdia nasledoval po úvodných taktiež jednosemestrálnych tlmočnických cvičeniach, kde by si študenti začali osvojovať základné tlmočnické stratégie a techniky (najmä parafrázovanie, komprimáciu, tlmočnickú analýzu, anticipáciu a mnemotechniku) a až po ňom by nasledoval prvý jednosemestrálny seminár konzekutívneho tlmočenia.

Nácvik notácie má prebiehať postupne a pomaly v rámci samostatného seminára, kurzu, tak ako je to pri nácviku akýchkoľvek iných techník (napr. prstokladu pri hre na gitare alebo klavíri). Študenti sa po úvodnom oboznámení so základnými pravidlami notácie a s ukážkami notácie zo strany vyučujúceho snažia v ďalšom priebehu kurzu vytvoriť, osvojiť si a zautomatizovať vlastné symboly a skratky. V ďalšej fáze nácviku notácie sa začína s pomalou, vizuálnou notáciou písomných textov – po tom, čo pomocou notácie zaznamenajú napr. jednu A4 písaného textu, sa tento text snažia iba na základe svojej notácie zrekonštruovať v cieľovom jazyku. Až v ďalšej fáze začínajú študenti s nácvikom samotnej notácie, a to najskôr obsahovo a tematicky jednoduchších, pomaly prednášaných textov a v priebehu kurzu sa postupne prechádza k náročnejším a rýchlejšie prednášaným textom. Dôležité pri tom je, aby mali študenti zo strany vyučujúceho spätnú väzbu, aby mohli svoje riešenia rozanalyzovať, prediskutovať a porovnať s notáciou vyučujúceho, a takto neustále zlepšovať a zefektívňovať svoju notačnú techniku.

Vzhľadom na fakt, že základné pravidlá notácie, ako aj notačné symboly sú univerzálne a nezávislé od konkrétneho jazyka, pripadá do úvahy organizovať prvotný kurz tlmočnickej notácie pre študentov všetkých jazykových kombinácií spolu – v rámci tzv. všeobecného základu, a to niekedy v treťom alebo štvrtom semestri bakalárskeho štúdia.

6. Príklad písmen ako symbolov

A	Amerika (pre USA radšej US)
a	zrýchlenie, akcelerácia
α (grécke „alfa“)	práca, pracovať
B	Belgicko
β (grécke „beta“)	biológia, biologický, život, životný
c	kontrola, kontrolovať, preveriť
©	výhradne, výlučne, autorské právo, patent

Ц	cena, oceniť
D	Nemecko, NSR, nemecký
<i>D</i>	demokracia, demokratický
d	deň, -dňový
E	energia, energetika, energický, energetický
<i>E</i>	ekológia, ochrana životného prostredia
<i>e</i>	elektronika, elektronický (<i>e</i> – elektrotechnika)
ε (grécke „epsilon“)	ekonómia, hospodárstvo
<i>ε</i> (grécke „eta“)	štát, štátny
F	Francúzsko, francúzsky
<i>F</i> („F“ so šípkou)	sila, silný, silový
φ (grécke „ff“)	financie, peniaze, finančné prostriedky
<i>γ</i> (grécke „gama“)	hra, hranie
h	hodina
H	nemocnica, nemocničný
i	informácia, informovať
<i>i</i>	rok
K	kultúra, kultúrny
λ (grécke „lambda“)	sloboda, voľnosť, oslobodiť, uvoľniť
m	hmotnosť, váha, vážiť
<i>m</i>	mesiac
N	príroda, prírodný, prirodzený
n	nový
Ω (grécke veľké „omega“)	verejný, verejnosť
ω (grécke malé „omega“)	organizácia, organizovať
P	výkon, výkonný
<i>p</i>	polícia, policajný
π (grécke „pí“)	politika, politický
q	kvantita, množstvo, veľa
Q	kvalita, kvalitný
Ψ (grécke „psi“)	psychika, duša, psychický, duševný
R	odpor, byť proti
S (S ²)	plocha
s	dĺžka, vzdialenosť
σ (grécke „sigma“)	sociálny, spoločnosť, spoločenský
Σ	suma, výsledok, zhrnutie
T	čas
t	teplota
θ (grécke „theta“)	teória, teoretický
v	rýchlosť, rýchly
Z	živočíšny, animálny

Metodická poznámka:

1. Tak ako pre notačnú techniku celkovo, aj tu platia základné princípy notácie. Tým prvým je individuálnosť. Tento „glosár“ písmen použitých ako notačné symboly je príkladom používania písmen v notačnej technike konkrétneho tlmočníka (autora tohto textu), a preto sa

nemá chápať normatívne ako záväzný vzor, ale iba ako príklad, ktorým sa študenti tlmočníctva môžu inšpirovať pri vytváraní vlastného, individuálneho systému notačnej techniky. Dôležité je, aby bol efektívny, zautomatizovaný pre konkrétneho tlmočníka, aby bol „kompatibilný“ s jeho mentálnou a skúsenostnou výbavou, ktorá je u každého iná. Individuálnosť predkladaného systému písmen ako symbolov je viditeľná najmä pri využívaní písmen gréckej abecedy a azbuky (napr. π, ϕ, β, α), pri využívaní značiek z fyziky a matematiky (napr. m, P, R, t, S), viacerých symbolov z notačného systému Heinza Matysseka (α = Arbeit = práca, λ = liberté = sloboda) či písaných písmen podľa vzoru používaného ešte v bývalom Československu.

2. Ďalšou zásadou, ktorá sa uplatňuje aj tu, je zásada jednoznačnosti. Ide najmä o vyhýbanie sa písmenám a konkrétnym formám písmen, pri ktorých by mohlo dôjsť k zámene so šípkami a znakmi, ktoré sa pri notačnej technike často používajú (napr. I, O). Ďalším prejavom tejto zásady je používanie len jedného písmena v prípadoch, keď medzi veľkým a malým písmenom je rozdiel iba vo veľkosti. Ak by sa používali oba, hrozila by ich zámena. Preto sa používa iba jeden tvar nezávisle od jeho veľkosti (teda P = p, Z = z, C = c) alebo sa k písmenu pridá kvôli jeho odlišeniu charakteristický horný index, napr. S^2 = plocha, s = dĺžka, vzdialenosť.

3. Zásada systematickosti tu nachádza svoje uplatnenie v tom, že jedno písmeno môže v danom systéme zodpovedať výlučne len jednému sémantickému poľu. Ak je v tomto konkrétnom systéme veľké „H“ vyhradené pre „nemocnica, nemocničný“, tak ho nemôžeme použiť pre Maďarsko, aj keď medzinárodná značka Maďarska je H. Pre Maďarsko si potom musíme v našom systéme stanoviť niečo iné, napríklad internetovú doménu Maďarska – „HU“.

Literatúra:

- AHRENS, B. (2003): Hieroglyphen auf dem Block – Über den Nutzen der Symbole beim Notieren. In: *Mitteilungsblatt für Dolmetscher und Übersetzer*, 49, s. 3–4.
- DEJEAN LE FEAL, K. (2005): Konsekutivdolmetschen. In: Snell-Hornby, M. (Ed.): *Handbuch Translation*. 2., verbesserte Auflage. Tübingen: Stauffenburg Verlag, s. 305–307.
- HERBERT, J. (1968): *The interpreter's handbook: How to become a conference interpreter*. 2nd ed., revised and enlarged. Genève: Librairie de l'Université de Genève.
- MATYSSEK, H. (1989): *Handbuch der Notizentechnik für Dolmetscher. Ein Weg zur sprachunabhängigen Notation*. Heidelberg: Julius Groos Verlag.
- ROZAN, J.-F. (2002): *Note-taking in consecutive interpreting*. Kraków: Society for the Promotion of Language Studies.

Summary

Teaching of Note-taking

This paper deals with the teaching of note-taking for the purposes of consecutive interpreting. It describes basic characteristics of note-taking, using of symbols, abbreviations and shifts and expression of negation and emphasis in note-taking. The author underlines the importance and necessity of developing an efficient individual note-taking system in an introductory note-taking course which should be separated from consecutive interpreting. At the end of the article there is an illustrative example of letter symbols.

Táto štúdia bola vytvorená realizáciou projektu Dovybavenie a rozšírenie lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnického centra, na základe podpory operačného programu Výskum a vývoj financovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.